

så märkvärdigt. Ett rum och kök är ju typen för en enkel arbetarebostad. På samma gång en sådan lägenhet kan tillfredsställa en gift arbetares kraf på ett hem, lämnar den å andra sidan ej något frestande tillfälle att taga inneboende, då utrymmet ju ej är stort. Samma skäl beträffande utrymmet skulle likväl kunna anföras med än större berättigande angående ett kök utan rum och ett rum utan kök, men för de personer, som bo i dessa lägenheter, torde utrymmes- och trefnadsfrågan vara af sekundär betydelse, däremot kostnadsfrågan sättas i främsta rummet. Ej heller torde sådana lägenheter i främsta rummet användas för familjer. Samma torde ock förhållandet vara med lägenheterna om två och tre rum utan kök, som väl i allmänhet hyras af ensamstående, hvilka söka förbilliga sin hyra genom att med sig låta innebo andra sådana personer. Dessa slags lägenheter stå äfven, såsom synes, sämst till boks; mer än $\frac{1}{3}$ af deras befolkning utgöres af inneboende. Att två rum och kök kommer högst d. v. s. sämst på skalan för normala (med kök försedda) lägenheter är ej så oväntadt, då det ökade utrymme, som här finnes, inbjuder till att på spekulation hyra en för familjen för stor lägenhet och sedan söka reducera hyran med tillskott af de inneboendes afgifter. Man kunde anmärka, att detta i än högre grad skulle gälla om tre rum och kök, men här måste äfven tagas i betraktande den större risken, som är förenad med ansvaret för en afsevärdt högre hyra. Dessutom äro vi här redan inne på lägenheter, hvilkas befolkning torde tillhöra en bättre situerad folkklass.

Med afseende på inneboendesystemets florerande i de olika stadsdelarna mötes man af några öfverraskande siffror. Man vore i första hand böjd för att tro det Östermalm skulle ställa sig fördelaktigast i detta hänseende. I stället finner man lägst på skalan d. v. s. bäst Södermalm med 262 inneboende af 1,000 boende. Detta torde sammanhänga därmed, att hyrorerna i denna stadsdel äro de relativt lägsta, i Barnängsroten exempelvis 105 kr. per rum mot 156 kr. i Karlaroten. En billig hyra kommer hufvudanledningen till inneboendesystemet att bortfalla. En annan anledning torde vara den, att det *barnrika* småfolket, då det ej kunnat få bostad på annat håll, synes ha tagit sin tillflykt till denna stadsdel och således redan haft »stugan full» af sina egna. Södermalm tillhör nämligen trots sin goda ställning med hänseende till inneboendesystemet de tätast befolkade stadsdelarna och delar denna egenskap med Kungsholmen. Riktigheten af bevisföringen styrkes bland annat äfven däraf, att stadens allra tätast bebodda *rotar*, 25. Barnängsroten å Söder samt 23. Stadshagsroten å Kungsholmen, visa än lägre siffror för de inneboende, nämligen resp. 238 och 240 af 1,000 boende. Emellertid bevisa dessa siffror intet angående systemets *utbredning*. Såsom senare skall visas, ligger skillnaden däri, att systemet här

är mera extensivt än intensivt. Om Kungsholmen, som följer näst efter Östermalm på skalan med 268 inneboende pro mille, gäller i det hela samma resonemang. Sämst står Staden mellan broarna med 329 inneboende af 1,000 boende, detta af skäl, som ej äro svåra att finna. Då hyrorna där i förhållande till det centrala läget äro något så när drägliga (126 kr. per rum), detta likväl på bekostnad af lägenheternas beskaffenhet, kunna de inneboende, som oftast äro ogifta personer med tämligen god arbetsförtjänst, i denna stadsdel söka en centralt belägen bostad för ett, om ej lågt, så dock ej öfverdrifvet pris. På grund af de där befintliga lägenheternas beskaffenhet torde man kunna sluta, att den befolkning, som i dem tagit sin bostad, ej heller tillhöra de folkklasser, som draga sig för att taga inneboende.

Beträffande maximum och minimum visar den centralt belägna 3. Hötorgsroten den högsta siffran eller 339 inneboende af 1,000 boende; näst efter följer 1. Storkyrkoroten eller Staden mellan broarna med 329 inneboende. Den lägsta siffran har den modernt bebyggda 20. Narvaroten att framvisa eller 188; näst bäst står 15. Maria kyrkorote med 208 inneboende pro mille.

Såsom redan förut är sagdt, utgöra de inneboende i medeltal 274 af 1,000 boende. Till jämförelse meddelar jag, att Key-Åberg år 1895 för *arbetarebefolkningen* konstaterade 38,980 inneboende af 156,532 arbetare eller 249 på 1,000.¹⁾ Då den ofvan af mig anförda siffran afser hela befolkningen i smålägenheter, torde det vara så mycket mer berättigadt att anse en försämring konstaterad, då väl säkert är, att min siffra skulle blifvit *än högre*, om jag räknat endast med arbetarebefolkningen. Ur Key-Åbergs siffror för 1895 meddelas här nedan ytterligare några uppgifter, jämförda med de af mig gifna, under påpekande af de restriktioner med afseende på jämförbarheten, som ofvan angifvits.

Stadsdelar.	Inneboende af 1,000 boende i smålägenheter.		Siffrorna för år 1900 öfver- eller underskjuta siffrorna för år 1895 med % (+ eller -).
	År 1895. (Arbetarebefolkningen.)	År 1900. (Hela befolkningen.)	
Kungsholmen	233	268	+ 15.0
Södermalm	234	262	+ 12.0
Norrmalm	254	287	+ 13.0
Östermalm	270	266	- 1.5
Staden mellan broarna	309	329	+ 6.5
Hela staden	249	274	+ 10.0

En genomgående ökning af de inneboendes relativa antal föreligger sålunda med undantag för Östermalm, där en minskning inträdt. Detta torde väl sam-

¹⁾ Uppgifterna i likhet med mina erhållna på grundval af mantalslängderna.

manhånga dels därmed, att arbetarebefolkningen i denna stadsdel är föga talrik och att således en förskjutning till det bättre inträffar, då *hela* smålägenheternas befolkning toges med i räkningen, dels äfven med nedrifvandet af åtskilliga i denna stadsdel förut befintliga ruskiga byggnadskvarter, som nu fått lämna plats åt moderna bostadspalats. Emellertid är förbättringen så obetydlig, att man med fog torde kunna påstå det en ökning i stället skulle konstaterats, om siffrorna varit fullt jämförbara. Ordningföljden mellan stadsdelarna i detta hänseende har omkastats. Kungsholmen har fått afstå platsen som bäst åt Södermalm och intagit tredje rummet, under det att Östermalm ryckt upp från den fjärde i ordningen till mycket god i andra. Denna stadsdel torde väl snart rycka upp i första rummet, då de sista kåkarna skattat åt förgångelsen. Endast Staden mellan broarna har bibehållit sin plats såsom sämst. Visserligen är den procentiska ökningen för denna stadsdel minst eller 6.5 %, men detta torde endast betyda, att inneboendesystemet redan år 1895 hade där drifvits så långt, att en vidare ökning endast med svårighet kunnat ske. För närvarande är *hvar tredje person* inom denna stadsdel att räkna till de inneboendes klass.

Beträffande de särskilda rotarna visade 3. Hötorgsroten äfven år 1895 den högsta siffran eller 332 inneboende per 1,000. Ökning har således här inträdd från 332 till 339 eller 2.1 %, en relativ ökning, som är mindre än den för Staden mellan broarna, hvilket ju tyder på att inneboendesystemet praktiskt sedt ej gärna tycks drifvas längre än till den gräns, då ungefär $\frac{1}{3}$ af folk-mängden i genomsnitt hyses som inneboende. Näst efter 3. Hötorgsroten följde äfven år 1895 1. Storkyrkoroten med 309 per 1,000. Bäst stod återigen 21. Vanadisroten, det s. k. Sibirien. Detta torde kanske förvåna, men här galler samma förklaring, som förut anförts beträffande Södermalms och Kungsholmens förträfflighet i detta afseende: roten i fråga är synnerligen tätt befolkad, och de boende utgöres af barnrika arbetarefamiljer. Äfven år 1900 visar 21. Vanadisroten en mycket god siffra, 261 inneboende per 1,000, således bättre än den bästa stadsdelen, Södermalm, med siffran 262.

Till vidare jämförelse meddelas slutligen, att i Berlin totala antalet inneboende år 1890 utgjorde 95,365 personer mot i Stockholm år 1900 56,199 personer i smålägenheterna. Af 1,000 manliga innevånare voro år 1895 i Berlin 77 och af kvinnliga 26 inneboende. I Köpenhamn med $\frac{1}{5}$ större folk-mängd än Stockholm, förstäderna oräknade, angafs år 1901 hela antalet »loger-
rende» till 22,930 personer. Jag påpekar likväl att dylika jämförelser böra upptagas med mycken försiktighet, då man ej känner efter hvilken grund siffrorna beräknats. (Siffrorna för Berlin ur Raphael: Bostadsfrågan.)

3. Hyror samt hyrande och inneboende per lägenhet och per rum.

I **tab. 2** återfinnas samtliga den 31 december 1900 bebodda smålägenheter, sammanförda i olika kategorier, jämte uppgift å hyresbelopp samt hyrande och inneboende i (absoluta och) relativa tal. Jag anför i förbigående, att de relativa talen för folkmängden äro beräknade såsom summor af de korrekt afkortade talen för hyrande och inneboende, detta som en förklaring till smärre avvikelser från vissa direkt beräknade siffror för folkmängden per 100 rum. Nedanstående *tabell IX* angifver huvudresultaten.

Tab. IX. Medelhyra per lägenhet och medelfolkmängd per rum i smålägenheter, år 1900.

Lägenhetskategorier.	Medelhyra per lägenhet i kronor.							Medelfolkmängd per rum.						
	Staden mellan broarna.	Nedre Norrmalm.	Östermalm.	Öfre Norrmalm.	Kungsholmen.	Södermalm.	Hela staden.	Staden mellan broarna.	Nedre Norrmalm.	Östermalm.	Öfre Norrmalm.	Kungsholmen.	Södermalm.	Hela staden.
Ett kök utan rum . .	143	140	118	133	112	115	124	3.2	2.5	2.9	3.2	2.7	3.5	3.1
Ett rum utan kök . .	152	163	156	158	149	135	149	2.4	2.2	2.8	3.1	3.3	3.2	2.9
Två rum utan kök . .	282	337	339	321	248	222	301	1.8	1.4	1.5	1.8	1.9	2.0	1.7
Tre rum utan kök . .	421	500	560	514	452	397	478	1.4	0.9	1.3	1.1	1.7	1.2	1.1
Ett rum och kök . .	227	240	247	247	240	216	233	2.0	1.7	2.0	2.2	2.3	2.2	2.2
Två rum och kök . .	362	396	428	411	399	345	392	1.6	1.4	1.5	1.7	1.8	1.7	1.6
Tre rum och kök . .	497	588	636	611	589	501	584	1.4	1.2	1.1	1.2	1.3	1.3	1.2
Samtliga lägenhetskategorier	300	327	374	336	290	255	309	1.7	1.4	1.5	1.8	2.1	2.0	1.8

Betrakta vi först *medelhyran* per lägenhet och per rum för samtliga kategorier i de olika stadsdelarna, finna vi, att stadsdelarna gruppera sig sålunda:

	Per lägenhet.	Per rum.
Östermalm	374	146
Öfre Norrmalm	336	138
Nedre Norrmalm	327	142
Staden mellan broarna	300	126
Kungsholmen	290	131
Södermalm	255	116
Hela staden	309	132

Medelsiffrorna per lägenhet förefalla ju tämligen betydelselösa, då de olika kategorierna sammanblandas. Emellertid kunna de anses såsom ett slags mätare på stadsdelarnas större eller mindre elegans. Ju större medelhyra per lägenhet, ju dyrare äro hyrorna och ju flere rummen i lägenheterna. Man finner, att Östermalm, såsom ju var att vänta, står främst med 374 kronor i medelhyra, hvarefter stadsdelarna följa i den ordning de ofvan anförts. Därvid befinnes Östermalm, Öfre Norrmalm och nedre Norrmalm ligga öfver medeltalet för Hela staden, 309 kronor, och Staden mellan broarna, Kungsholmen och Södermalm ligga under detta.

Jämföra vi de olika stadsdelarna med afseende på medelhyran per rum, d. v. s. dyrheten, intaga stadsdelarna samma ordning med undantag af Öfre Norrmalm och Nedre Norrmalm, som bytt plats. Att den sistnämnda stadsdelen med sitt centrala läge har relativt flere små lägenheter, speciellt enkelrum, men dyrare hyror är ej förvånande. Vid en blick på tab. IX finner man, att det just är lägenhetskategorierna ett kök utan rum och ett eller två rum utan kök, som ställa sig dyrare å Nedre än å Öfre Norrmalm, under det att de öfriga kategorierna äro något billigare. Karakteristiskt är, att kategorierna ett rum utan kök och ett rum och kök ha att uppvisa så pass jämna hyror i olika stadsdelar. De äro så att säga »nödvändighetsartiklarna», som betalas tämligen lika öfver allt. Differentieringen mellan de olika stadsdelarna inträder först i pregnantare grad med två och tre rum och kök. Att emellertid »nödvändighetsartiklarna» ej äro de billigaste framgår af nedanstående sammanställning angående årshyran per rum och per person i de olika hufvudkategorierna.

Lägenhetskategorier.	Årshyra i kronor	
	per rum.	per person.
Ett kök utan rum	124	40
Ett rum utan kök	149	51
Ett rum och kök	116	54
Två rum och kök	131	80
Tre rum och kök	146	121
Hela staden	132	73

För ett rum utan kök betalas således proportionsvis mera än för någon annan lägenhet. Ett kök utan rum intager, såsom synes, en dyrare plats än ett rum och kök. Årshyran per person ställer sig visserligen billigare för dessa dyra småkategorier, hvilket endast betyder, att man måst sammanpacka sig desto mera för att kompensera den dyra hyran. Det är också i dessa lägenheter, som inneboendesystemet i främsta rummet måste florera, och därtill med nödvändighet i dess värsta form: sammanboendet.

I sammanhang härmed och till en förklaring af dessa abnormt höga hyror för lägenheter, som oftast torde kunna rubriceras som kyffen, vill jag anföra några ord af D:r Raphael i hans arbete Bostadsfrågan. Han säger om den inneboende: »Hans värds egen hyra uppskrufvas af husvärden, just emedan denne vet, att hyresgästen i sin ordning kan hålla sig till sina inneboende; och härigenom pressas hyrorna äfven upp för de hyresgäster, som icke vilja hysa inneboende.» Jag ville fixera resultatet i paradoxens skarpa form och säga: »Ju lägre hyra, desto oskäligare.»

Med afseende på *befolkningstätheten* framgår denna med all önskvärd tydlighet af siffrorna för medelfolkmängden per rum (se tab. IX). Det bekräftar sig, att folkmängdstätheten är störst i ett kök utan rum med i medeltal 3.1 person, därefter i ett rum utan kök med 2.9 och ett rum och kök med 2.2. Att tre rum utan kök ställer sig bättre än tre rum och kök, 1.1 mot 1.2, bör naturligtvis ej tillmätas någon betydelse, då den förra kategorien intager en särställning, hvilket äfven framgår af dess fåtalighet, hvadan medeltalen för densamma i allmänhet ej äro synnerligen mycket värda. Ett något fylligare begrepp om trångboddheten får man likväl af nedanstående sammanställning af de viktigare kategorierna samt stadsdelarna efter folkmängden pr 100 rum.

Lägenhetskategorier.	Folkmängd per 100 rum.	Stadsdelar.	Folkmängd per 100 rum.
Ett kök utan rum	312 personer,	Kungsholmen	208 personer,
Ett rum utan kök	293 »	Södermalm	199 »
Ett rum och kök	218 »	Öfre Norrmalm	184 »
Två rum utan kök	168 »	Staden mellan broarna	167 »
Två rum och kök	164 »	Östermalm	155 »
Tre rum och kök	121 »	Nedre Norrmalm	148 »
Samtliga lägenhetskategorier	182 personer.	Hela staden	182 personer.

Det är onekligen ganska respektabla skillnader, som här göra sig gällande. Ett kök utan rum och ett rum utan kök äro $2\frac{1}{2}$ ggr så tätt befolkade som tre rum och kök. Stadsdelarna Kungsholmen och Södermalm äro omkring 40 % tätare bebodda än Östermalm och Nedre Norrmalm. Om detta senare och de orsaker, som därtill ge anledning, nämligen den därstädes befintliga barnrika arbetarebefolkningen, är redan förut taladt. Beträffande maximum och minimum påträffas den högsta siffran i 23. Stadshagsroten å Kungsholmen med 244 personer per 100 rum; därefter följer 21. Vanadisroten, »Sibirien», å Öfre Norrmalm med 242 personer. Minimum representeras af 10. Nybroroten med siffran 133, och näst bäst står 7. Jakobsroten med 140 personer per 100 rum.

